

“De godin rees op uit de baren van de zee. De schoonste aller vrouwen, blank als het schuim, waaruit ze geboren werd [...] Ze verscheen op het eiland Cyprus, waar de woeste grond veranderde in bloeiende velden.” Hesiodus

Een terracotta bootmodel

Rea Richard

Academiejaar 2019-2020

Cyprus: kruispunt van culturen

Prof. Dr. Jan Coenaerts

1. Het object in de tentoonstellingsruimte

De tentoonstelling *'Cyprus, eiland in beweging'* van het Rijksmuseum voor oudheden in Leiden staat in teken van beweging en verbinding. Het eiland Cyprus is, sinds de mens er rondloopt, een plek van verschillende culturen, talen, ambachten en kunsten. Ondanks de mengelmoes van invloeden bleef het land toch steeds trouw aan zijn eigen Cypriotische identiteit. De tentoonstelling speelt hier op in en laat de bezoeker letterlijk meedeinen op de golven van de verschillende uitingen van materiële cultuur. De grillige natuur speelt ook een belangrijke rol, zo staan de zee en water centraal en komt er letterlijk 'beweging' in de vitrines van de ruimtes. Op die manier worden de ontstaansmythe en de natuurlijke eigenschappen van het eiland naadloos in verbinding gebracht met de objecten die er vervaardigd werden.

Het te bespreken object, een terracotta miniatuur-boot, staat opgesteld in een kast samen met gelijkaardige modellen, terwijl op de achtergrond de golven heen en weer bewegen. Deze techniek maakt de objecten visueel aantrekkelijk en stelt de zee centraal.

2. Informatie in de tentoonstellingsruimte

2.1 Algemeen

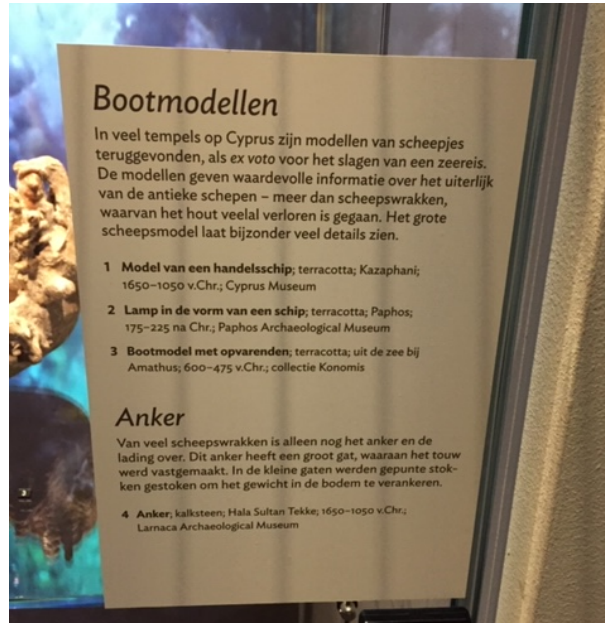
Het. object, **3. Bootmodel met opvarenden**, staat bij de andere zogenoemde 'bootmodellen' en een anker uit verschillende periodes, in de 'zeekast'². De begeleidende tekst luidt als volgt:

---

¹Rea Richard

² Dit is de naam die ik geef aan de vitrine waar het bootmodel staat opgesteld met andere zee-gerelateerde objecten.

“ In veel tempels op Cyprus zijn modellen van scheepjes teruggevonden, als ex voto voor het slagen van een zeereis. De modellen geven waardevolle informatie over het uiterlijk van de antieke schepen – meer dan scheepswrakken, waarvan het hout veelal verloren is gegaan. Het grote scheepsmodel laat bijzonder veel details zien.”

3

2.2 Datering

600-475 v.Chr. = Cypro- Archaïsch II (CAII)

2.3 Materiaal

Terracotta

2.4 Vindplaats

Uit de zee bij Amathus

2.5 Afmetingen

h. 25cm; b. 18cm; l. 42.5cm

3. Herkomst

Het object komt uit de AK1-Konomi privécollectie van Cyprus.

4. Context

De vindplaats van de terracotta boot, Amathus, was een gebied in Cyprus, dat net zoals de andere koninkrijken tijdens de archaïsche en klassieke periode een bloei doormaakte. Dankzij houtvoorraden uit de Cypriotische bergen kon men een grote vloot aanleggen. Schepen waren voor Cyprus al belangrijk sinds de bronstijd, vanaf het moment dat er handel mogelijk was tussen het oosten en westen. Amathus lag centraal langs de zuidkust van Cyprus en stond in verbinding met de oude zeeroutes die beide werelden met elkaar verbonden. In heiligdommen en graven vond men verschillende scheepsmodellen terug. Dit waren waarschijnlijk votiefgiften, offers om ervoor te zorgen dat de zeevaarders een voorspoedige reis tegemoet gingen. Uit de verscheidenheid aan bootjes van de archaïsche en geometrische periode, kunnen we heel wat informatie afleiden over de vaartuigen die kwamen en gingen vanuit en naar de Cypriotische havens. Aangezien het eiland op het kruispunt van de Egeïsche wereld, de Levant en Egypte lag, laten de modellen ons toe beter begrijpen welke oorlogs- en handelsschepen er door de verschillende culturen gebruikt werden.

---

⁴Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Amathus#/media/File:Ancient_kingdoms_of_Cyprus_en.svg. Geraadpleegd op 06/12/2019

Het hier besproken object is bijzonder van aard, het werd waarschijnlijk uit de zee opgediept en niet teruggevonden in een heiligdom of als grafgift. Deze terracotta- boot is een van de grootste en meest gedetailleerde exemplaren. Het gaat waarschijnlijk om een groot watertuig omdat het zoveel gaten heeft voor roeispannen. Het achtersteven en de boeg zijn erg uitgewerkt: het achtersteven heeft een dubbel dek, er staan op het achterdek twee torens (mogelijks om de stuurriemen op te bergen) en op het bovendek bevinden zich drie figuren. De middelste figuur is groter en draagt een hoofddeksel, hij zou de kapitein van het schip kunnen zijn. Op de boeg staat de grootste figurine, naast hem staat een object dat lijkt op een wierrookbrander of een thymiaterion. Volgens onderzoeker is dit een soort priester die met zijn cultusobject de boot en zijn opvarenden zegent.⁵

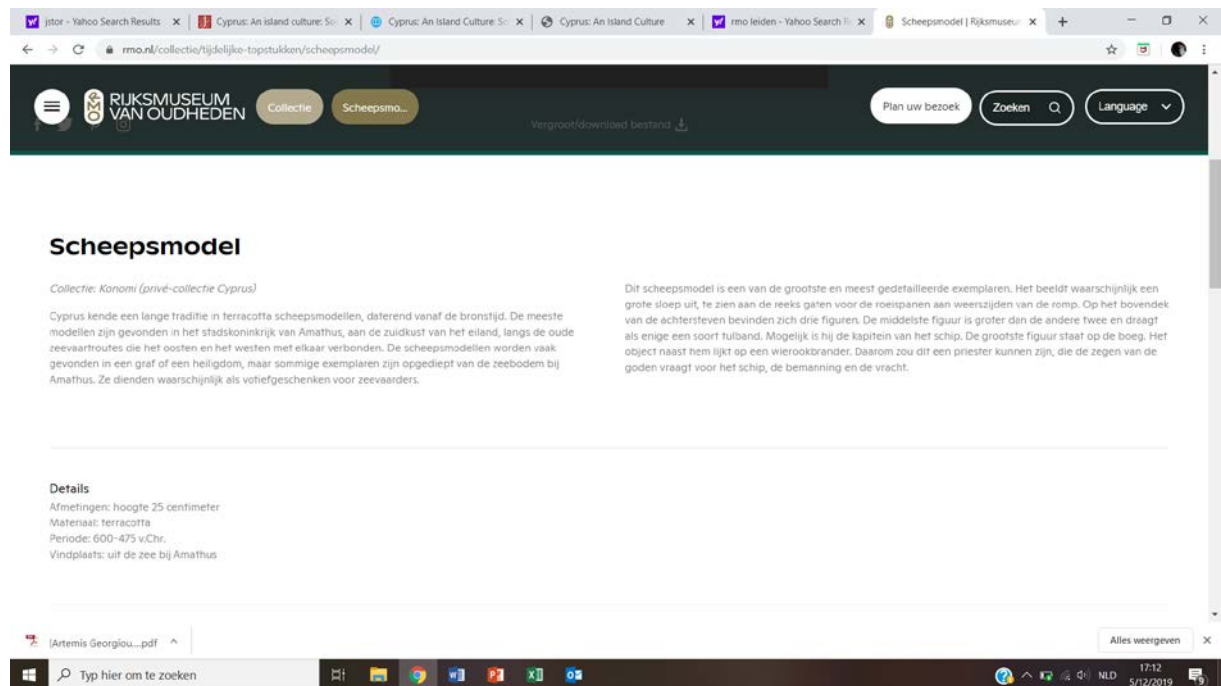

---

⁵Halbertsma, Ruud Binnert&Pilides, Despina. 2019. *Cyprus, eiland in beweging*. Sidestone Press: Leiden. p. 104-105.

⁶Dit is een voorbeeld van een Korinthische wierrookbrander. Christophe Bacher. <https://www.cb-gallery.com/en/produkt/korinthisches-thymiaterion/> Geraadpleegd op 06/12/2019.

5. Website van RMO

Aangezien het object in bruikleen is bevindt het zich niet in de catalogus van de permanente collectie, maar is het eerder uitgelicht als voorwerp van de tijdelijke tentoonstelling.

De tekst op de website van het museum is:

"Cyprus kende een lange traditie in terracotta scheepsmodellen, daterend vanaf de bronstijd. De meeste modellen zijn gevonden in het stadskoninkrijk van Amathus, aan de zuidkust van het eiland, langs de oude zeevaartroutes die het oosten en het westen met elkaar verbonden. De scheepsmodellen worden vaak gevonden in een graf of een heiligdom, maar sommige exemplaren zijn opgediept van de zeebodem bij Amathus. Ze dienden waarschijnlijk als votiefgeschenken voor zeevaarders.

Dit scheepsmodel is een van de grootste en meest gedetailleerde exemplaren. Het beeldt waarschijnlijk een grote sloep uit, te zien aan de reeks gaten voor de roeispanten aan weerszijden van de romp. Op het bovendek van de achtersteven bevinden zich drie figuren. De middelste figuur is groter dan de andere twee en draagt als enige een soort tulband. Mogelijk is hij de kapitein van het schip. De grootste figuur staat op de boeg. Het object naast hem lijkt op een wierookbrander. Daarom zou dit een priester kunnen zijn, die de zegen van de goden vraagt voor het schip, de bemanning en de vracht."⁷

⁷ Rijksmuseum voor oudheden Leiden. <https://www.rmo.nl/collectie/tijdelijke-topstukken/scheepsmodel/>. Geraadpleegd op 5/12/2019.

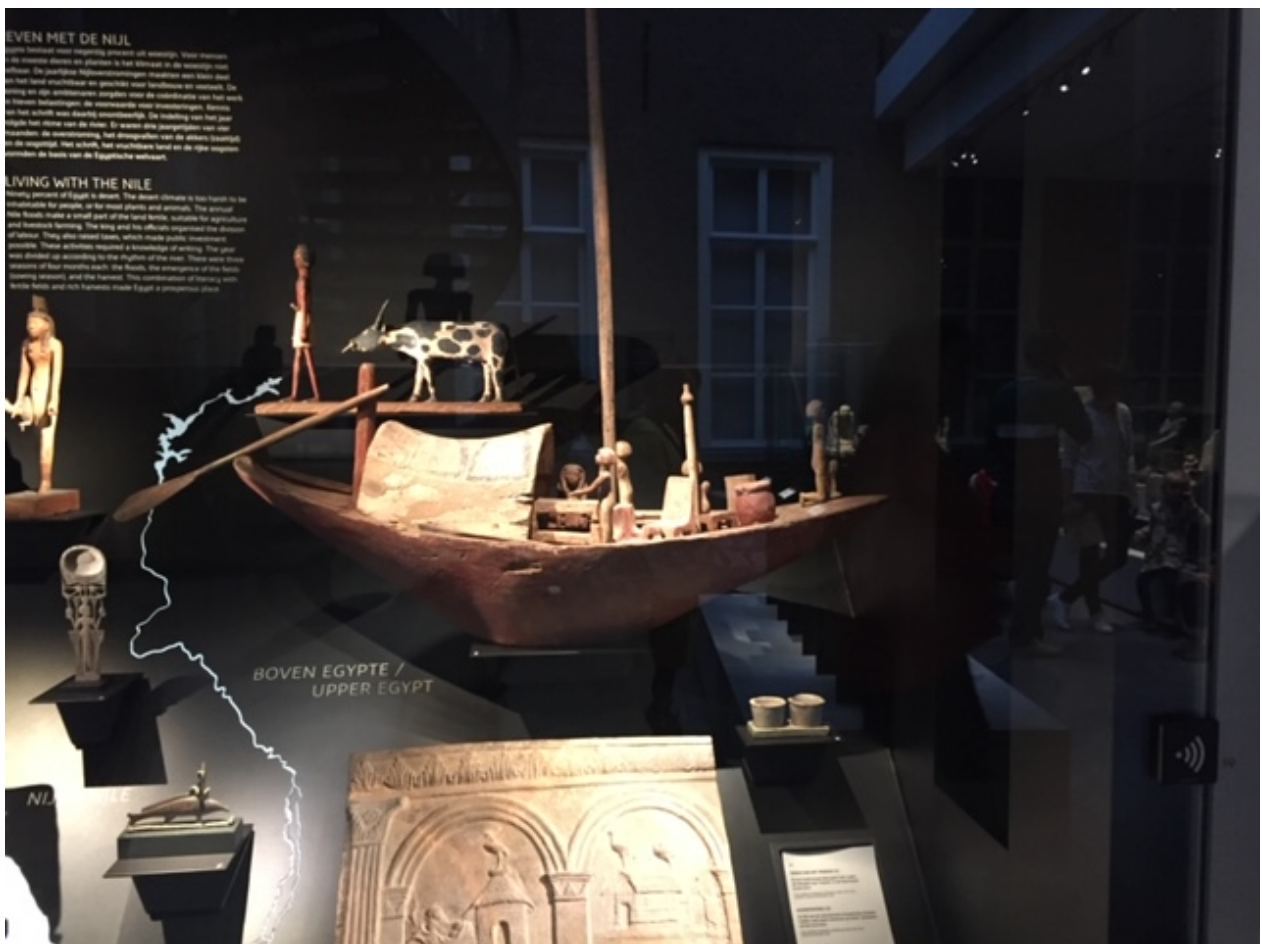

“ Egypte is het geschenk van de rivier” Herodotus⁸

6. Gelijkaardig object

Omdat Cyprus een kruispunt van culturen was, kwamen de bewoners ook in contact met oa de Egyptische cultuur. Het leek me daarom logisch een verband te trekken tussen het Cypriotische terracotta bootmodel en de vele miniatuurboten die gemaakt werden voor de reis van de farao's en andere belangrijke Egyptenaren naar het hiernamaals.

In het RMO valt meteen de vitrine op over het leven op de Nijl op, met centraal een houten bootmodel en verschillende figurines.

9

⁸Herodotus. 2017. An account of Egypt. Sheba Blake Publishing: USA. p. 11

⁹ Rea Richard

Boten en water zijn zowel voor het eiland Cyprus als voor de oude Egyptenaren belangrijk. Beide culturen maken gebruik van miniatuur-modellen om de materiele cultuur die met varen en reizen te maken heeft symbolisch te veruitwendigen. Voor Egypte was de Nijl een soort levensader die er voor zorgde dat de bevolking in de woestijn toch aan landbouw kon doen en zich gemakkelijk met goederen kon verplaatsen. Terwijl Cyprus een eiland is dat dankzij de zee in verbinding staat met de rest van de wereld. Water, of het nu de vorm van de zee of een rivier had, werd daarom gebruikt in de rituele en religieuze beleving van zowel de oude Egyptenaren als de bevolking van Cyprus.

De Egyptische boot-modellen vervingen vanaf ongeveer de 11de dynastie echte vaartuigen tijdens de begrafenisrituelen van de farao's. De koningen van die eerste dynastieën werden met levensgrote boten naar hun laatste rustplaats gebracht. De farao had in het hiernamaals namelijk ook een boot/boten nodig om zich te verplaatsen. De miniatuur-boten symboliseerden het idee van een echt watertuig.

6.1 Tijd en ruimte

Het houten Egyptische bootmodel dat ik koos stamt uit het Middenrijk (1820- 1760 v. Chr.) en werd gemaakt tijdens de 12de Dynastie. Het boot-model (69 cm lang) werd in het moderne dorpje Deir-el-Bersia, in Midden-Egypte, gevonden. Het model is gewijd aan een hoge ambtenaar, Djehoetyhotep, die schatkistbewaarder en gouverneur was (zie opschrift op het model). Op het dak van de kajuit zijn geschilderde vlechtpatronen en sterren aangebracht en de eigenaar van het vaartuig zit in lange witte kleren op een stoel, vergezeld door roeiers en een stuurman.¹⁰

---

¹⁰ Rijksmuseum voor Oudheden Leiden. <https://www.rmo.nl/museumkennis/egypte/thema-1-in-het-land-der-doden/scheepje-varen-na-de-dood/>. Geraadpleegd op 12 december 2019

1

6.2 Website van RMO

rijksmuseum leiden - Yahoo-Zoek x Scheepje varen na de dood | Rijk x +

← → ↻ rmo.nl/museumkennis/egypte/thema-1-in-het-land-der-doden/scheepje-varen-na-de-dood/ ☆

RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN Museumken... Egypte Scheepje... Plan uw bezoek Zoeken Language

Scheepje varen na de dood

Schepen waren een belangrijk vervoermiddel in het oude Egypte. Daarom was een scheepsmodel meestal een vast onderdeel van de bijgiften die aan de overledene in zijn of haar graf werden meegegeven. De dode moest zich per schip kunnen verplaatsen, naar en in het hiernamaals.

Model van plezierjacht

Op de eerste afbeelding zien we het model van een boot, die afkomstig is uit het Middenrijk (1980-1760 v.Chr.) tijdens de 12de dynastie (ca. 1900 v.Chr.). Het 69 centimeter lange scheepje is gevonden op een van de belangrijkste begraafplaatsen uit die tijd bij het huidige oorpje Deir el-Bersja in Midden-Egypte. Het model draagt een opschrift dat gewijd is aan een hoge ambtenaar, genaamd Djehoethotep. Hij was een prins, schatkisbewaarder van de koning en gouverneur van een district in Beneden-Egypte. De kajuit is beschilderd met vlechtpatronen en sterren op het dak. De eigenaar zit in een lang wit gewaad op een stoeltje in de kajuit met voor hem tien roeiers en een loods, en achterop de stuurman.

Boot van Djehoethotep

Het Rijksmuseum van Oudheden heeft begin vorige eeuw via de kunsthandel een aantal voorwerpen van de begraafplaats verworven, waaronder het hier afgebeelde scheepsmodel van Djehoethotep, 'schrijver van het tablet des konings' en eigenaar van het oorspronkelijke schip, zoals uit het opschrift op de kajuit kan worden opgemaakt. De echte boot van Djehoethotep was niet van papyrus, maar waarschijnlijk van hout, zoals het model. Bij de bouw ervan werden kleine planken met lange stukken touw aan elkaar 'genaaid'. Aan de mast kon een zeil worden gehesen om met een overheersende noordenwind terug te varen.

Schepen belangrijk

Het belang van schepen in de tijd van Djehoethotep wordt nog eens onderstreept door teksten waaruit blijkt dat de Egyptenaar zich het hiernamaals kon voorstellen als een waterland met rietvelden, vuurmeren en eilanden. In die teksten wordt onder andere gerept van de nachtelijke reis van de zon over de rivier van de onderwereld of over de angst van de dode om een onwillekeurig veerman te treffen. Daarom was het belangrijk dat de dode over een eigen schip kon beschikken, magisch gesymboliseerd door het model wat overigens

voor de armere Egyptenaar niet was weggelegd. Door dit soort modellen en afbeeldingen op grafwanden zijn we goed op de hoogte van de scheepvaart in het oude Egypte.

Boof voor de laatste reis

Op de tweede afbeelding zien we een veel groter scheepsmodel (162 centimeter lang), mogelijk ook uit Deir el-Bersja, met op het dek tussen tien matrozen een houten lijkst. Aan het hoofd- en voeteinde hurken twee figuurtjes. Zij stellen de godinnen Isis en Nephthys voor. De eerste is de zus en echtgenote van Osiris, heerser over het dodenrijk; de tweede is haar zus. Hier wordt de laatste reis van de dode verbeeld. Hij of zij bereidt zich voor op het leven na de dood, als een nieuwe Osiris, die na zijn dood tot leven werd gewekt.

Hazengouw

De begraafplaats van Deir el-Bersja behoorde tot het grondgebied van de 15de Opper-Egyptische provincie (nome) Hazengouw. Vanuit de hoofdstad Hermopolis oefenden gouvornoren hun macht uit over een van de welvarendste delen van het land. Gedurende een groot deel van het Middenrijk waren ze zelfs semi-onafhankelijk. De farao in de verre hoofdstad Memphis had maar weinig invloed in dit afgelegen district.

Begraafplaats bij Deir el-Bersja

De onafhankelijke positie van de gouvornoren wordt onder meer geïllustreerd door de afmetingen en decoraties van hun rotsgraven. Die werden hoog boven Deir el-Bersja aangelegd. De graven van de gouvornoren lagen op een rij langs een soort terras hoog boven het dal en bestonden gewoonlijk uit een open voorplein, gevolgd door twee uit rots gefakte offerkapellen met een schacht naar de onderliggende grafkamer. Daaromheen lagen de eenvoudiger schacht- en kamergraven van lagere ambtenaren, onder wie dus Djehoethotep. Een groot deel van het terrein is later als steengroeve gebruikt en daardoor ernstig beschadigd. Toch zijn er nog resten van de oorspronkelijke begraafplaats te zien en wordt er onderzoek gedaan door archeologen.

- [Kijk voor \(meer\) afbeeldingen in de collectiezoeker op deze website](#)

Wachten op cache... Typ hier om te zoeken

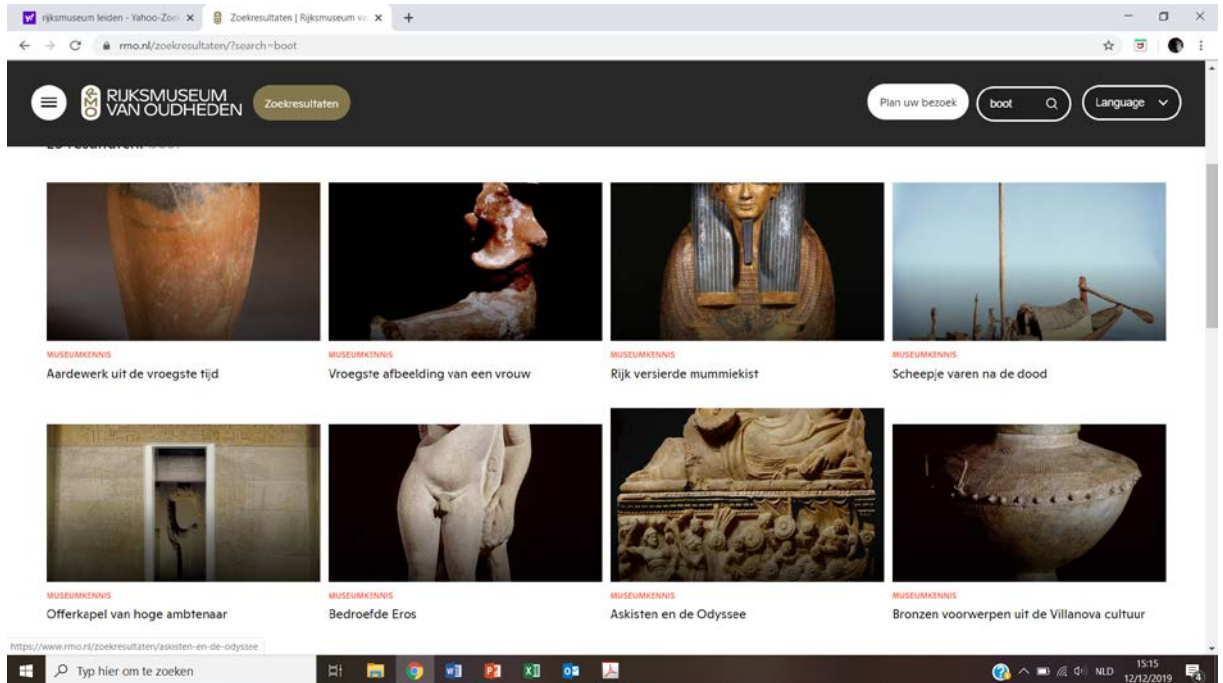
1505 12/12/2019

12

¹¹Rijksmuseum voor Oudheden Leiden. <https://www.rmo.nl/museumkennis/egypte/thema-1-in-het-land-der-doden/scheepje-varen-na-de-dood/>. Geraadpleegd op 12 december 2019

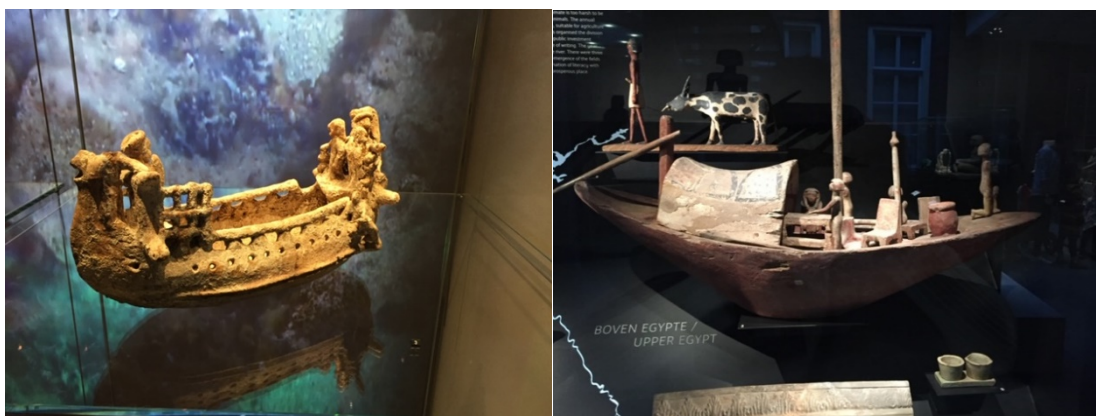
¹²Rijksmuseum voor Oudheden Leiden. <https://www.rmo.nl/museumkennis/egypte/thema-1-in-het-land-der-doden/scheepje-varen-na-de-dood/>. Geraadpleegd op 12 december 2019

Het Egyptische bootmodel kunnen we terugvinden op de website bij het thema 'Scheepje varen na de dood'. Als je de zoekterm 'Boot' intypt kom je er meteen op uit en wordt het object in de banner afgebeeld.

13

6.3 Het verband tussen de objecten

14

¹³Rijksmuseum voor Oudheden Leiden. <https://www.rmo.nl/zoekresultaten/?search=boot>. Geraadpleegd op 12 december 2019.

¹⁴ Rea Richard

Ondanks het feit dat de Egyptische boot ongeveer 1000 jaar ouder is dan het model uit Cyprus, vindt ik dat er duidelijke verbanden zijn.

De mensheid kent een lange traditie in het maken van miniatuur boten, langs heel de Mediterrane kust werden deze objecten aangetroffen, maar volgens sommige wetenschappers is de Egyptische cultuur de enige die zo afhankelijk van water is: " No civilisation, ancient or modern, has more depended on water transport for its existence and growth."¹⁵ Dit klopt maar we kunnen wel stellen dat door zijn unieke eilandligging Cyprus ook nauw verbonden is met water of de zee. Het is dus niet verrassend dat zowel in Egypte als in Cyprus boten opdoken in de ritualiteit of als votiefgiften.

Beide modellen willen een correcte afbeelding zijn van de werkelijkheid met de aangebrachte details en zowel het Cypriotische vaartuig als het Egyptische bieden aan archeologen een inkijk in het gebruik en de technologie van toenmalige watertuigen.

De objecten tonen de rijkdom en de handelsmogelijkheden van de twee culturen: " schepen deden veelvuldig de Cypriotische havens aan om luxegoederen, voedingsmiddelen, mensen en ideeën te transporteren tussen Oost en West."¹⁶

De materialen verschillen, hout en terracotta, maar het gebruik van de figurines lijkt op elkaar, beide boten hebben een belangrijke passagier mee aan boord (de priester met het wierookvat en de hoge ambtenaar).

7. Bibliografie

Halbertsma, Ruud Binnert & Pilides, Despina. 2019. *Cyprus, eiland in beweging*. Sidestone Press: Leiden.

Herodotus. 2017. *An account of Egypt*. Sheba Blake Publishing: USA.

Hesiodus. 2016. *The Theogony Of Hesiod*. Createspace Independent Publishing Platform: London.

Jones, Dilwyn. 1995. *Boats*. British Museum Press: London.

Rijksmuseum voor Oudheden Leiden. 2019. <https://www.rmo.nl/>

---

¹⁵Jones, Dilwyn. 1995. *Boats*. British Museum Press: London. p. 4.

¹⁶Halbertsma, Ruud Binnert & Pilides, Despina. 2019. *Cyprus, eiland in beweging*. Sidestone Press: Leiden. p. 104-105.